

Inštitut za novejšo zgodovino
Ljubljana 2011

Inštitut za novejšo zgodovino

Eva Mally

SLOVENSKI ODPOR

OSVOBODILNA
FRONTA
SLOVENSKEGA
NARODA OD
1941 DO 1945

ZBIRKA

RAZPOZNAVANJA/RECOGNITIONES 14

Eva Mally

SLOVENSKI ODPOR: OSVOBODILNA FRONTA SLOVENSKEGA
NARODA OD 1941 DO 1945

Urednik:

dr. Aleš Gabrič

Izdal in založil:

Inštitut za novejšo zgodovino

Za založnika:

dr. Damijan Guštin

Recenzenta:

dr. Boris Mlakar

dr. Božo Repe

Oblikovalka naslovnice:

Barbara Kokalj Bogataj

Jezikovni pregled:

Polona Kekec

Prevod povzetka:

Borut Praper

Računalniški prelom:

Uroš Čuden, MEDIT d.o.o.

Tisk:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada: 500 izvodov

Izid knjige sta podprla:

Zveza združenj borcev za vrednote narodnoosvobodilnega boja Slovenije

Mestna občina Ljubljana

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4)''1941/1945''

329.71(497.4)(091)

MALLY, Eva

Slovenski odpor : Osvobodilna fronta slovenskega naroda od 1941-1945 /
Eva Mally ; [prevod povzetka Borut Praper]. - Ljubljana : Inštitut za novejšo
zgodovino, 2011. - (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones ; 14)

ISBN 978-961-6386-32-6

258493184

Pregled vsebine

PREDGOVOR	11
LJUDSKOFRONTNO POVEZOVANJE	17
<i>Nastajanje ljudskih front v Evropi</i>	19
<i>Sedmi kongres Kominterne</i>	21
<i>Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji</i>	25
<i>Zveza delovnega ljudstva Slovenije</i>	33
<i>Pakt Hitler-Stalin</i>	39
<i>Društvo prijateljev Sovjetske Zveze</i>	42
USTANOVITEV OSVOBODILNE FRONTE SLOVENSKEGA NARODA	49
<i>Začetek vojne na Slovenskem</i>	51
<i>Ustanovni sestanek</i>	53
<i>Datum ustanovnega sestanka</i>	59
<i>Protiimperialistična ali Osvobodilna fronta?</i>	61
<i>Vprašanje oboroženega odpora</i>	68

SKUPINE V OSVOBODILNI FRONTI	73
<i>Pritegovanje skupin k Osvobodilni fronti</i>	75
<i>Komunistična partija Slovenije</i>	79
<i>Krščanski socialisti</i>	83
<i>Levo krilo Sokolov</i>	90
<i>Skupina kulturnih delavcev</i>	96
<i>Ostale skupine v Osvobodilni fronti</i>	99
PROGRAM IN RAZVOJ ORGANIZACIJSKE STRUKTURE OSVOBODILNE FRONTE DO KAPITULACIJE ITALIJE	111
<i>Prvo zasedanje Vrhovnega plenuma Protiimperialistične fronte</i>	116
<i>Drugo zasedanje Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte</i>	118
<i>Tretje zasedanje Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte oziroma prvo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (SNOO)</i>	119
<i>Četrto zasedanje Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte</i>	126
<i>Peto zasedanje Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte</i>	130
ODNOSI MED TEMELJNIMI SKUPINAMI DO DOLOMITSKE IZJAVE	133
<i>Odnosi med Komunistično partijo Slovenije in krščanskimi socialisti</i>	142

<i>Odnosi med Komunistično partijo Slovenije in sokoli</i>	153
<i>Značaj Osvobodilne fronte – koalicija, enotno vseljuskogibanje ali avantgardna vloga KPS</i>	159
MNOŽIČNE ORGANIZACIJE V OKVIRU OSVOBODILNE FRONTE	165
<i>Delavska enotnost</i>	169
<i>Varnostnoobveščevalna služba</i>	175
<i>Narodna zaščita</i>	182
<i>Zveza slovenske mladine</i>	185
<i>Slovenska protifašistična ženska zveza</i>	188
<i>Slovenska narodna pomoč</i>	192
ŠIRITEV OSVOBODILNE FRONTE PO POKRAJINAH	195
<i>Struktura Osvobodilne fronte ter ločitev političnih in oblastvenih organov z vzpostavitvijo ljudske oblasti na partizanskem ozemlju</i>	197
<i>Terenski odbori Osvobodilne fronte</i>	205
<i>Pokrajinski, okrožni in okrajni odbori Osvobodilne fronte</i>	210
<i>Razvoj Osvobodilne fronte po pokrajinah</i>	216
AKTIVISTI OSVOBODILNE FRONTE	247
<i>Prvi zbor aktivistov Osvobodilne fronte</i>	260
<i>Drugi zbor aktivistov Osvobodilne fronte</i>	265

ODNOS OSVOBODILNE FRONTE DO NACIONALNEGA VPRAŠANJA	269
<i>Nacionalno vprašanje od zloma Kraljevine Jugoslavije do jeseni 1941</i>	275
<i>Nacionalno vprašanje kot odgovor na očitke protirevolucije</i>	281
<i>Od ustanovitve Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije do kapitulacije Italije</i>	284
<i>Drugo zasedanje AVNOJ-a</i>	288
<i>Ustanovitev nove države in proces centralizacije</i>	294
ODNOS OSVOBODILNE FRONTE DO PROTIREVOLUCIONARNEGA TABORA, SREDINE, VERE IN DUHOVNIKOV	299
<i>Odnos Osvobodilne fronte do protirevolucionarnega tabora do kapitulacije Italije</i>	301
<i>Odnos Osvobodilne fronte do sredine</i>	316
<i>Odnos Osvobodilne fronte do duhovnikov, Cerkve in vere</i>	321
<i>Protirevolucionarni tabor po kapitulaciji Italije oziroma organizacija slovenskega domobranstva</i>	328
DOLOMITSKA IZJAVA	335
<i>Odnosi med ustanovnimi skupinami Osvobodilne fronte po italijanski ofenzivi do podpisa Dolomitske izjave</i>	337
<i>Pogajanja in podpis Dolomitske izjave</i>	344

<i>Izvajanje Dolomitske izjave in odmevi nanjo</i>	349
GRADITEV LJUDSKE OBLASTI	363
<i>Kočevski Zbor odposlancev slovenskega naroda</i>	367
<i>Črnomaljsko zasedanje</i>	381
IZ OSVOBODILNE FRONTE SLOVENSKEGA NARODA V SOCIALISTIČNO ZVEZO DELOVNEGA LJUDSTVA SLOVENIJE	393
<i>Narodna vlada Slovenije</i>	395
<i>“Homogenost” slovenskega političnega prostora po drugi svetovni vojni</i>	397
<i>Konec tovarišije</i>	403
<i>Preraščanje Ljudske fronte v Socialistično zvezo delovnega ljudstva</i>	408
<i>Preimenovanje Ljudske fronte v Socialistično zvezo delovnega ljudstva in kongres socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije</i>	412
ZAKLJUČEK – ODNOS DO OSVOBODILNE FRONTE V SLOVENSKEM ZGODOVINOPISJU, JAVNOSTI IN POLITIKI PO PADCU KOMUNIZMA	421
POVZETEK	431
SUMMARY	443
SEZNAM KRATIC	457
VIRI IN LITERATURA	459
IMENSKO KAZALO	485

Predgovor

Fašistična in nacistična okupacija Evrope v drugi svetovni vojni je s svojim nasiljem, raznarodovalnimi ukrepi ter rasno diskriminacijo ne samo potlačila demokratične vrednote (človekove pravice in svoboščine), ampak tudi ogrožala nacionalno ter fizično eksistenco prebivalstva. V takšnih okoliščinah so se na zasedenih ozemljih začela oblikovati odporniška gibanja. Skoraj vsi narodi so se namreč v želji po življenju v svobodi in demokraciji upirali fašistični in nacistični okupaciji, le da so bile oblike odpora raznolike tako po vsebini kot tudi po uspešnosti. Medtem ko so nekatere države (Luksemburg, Belgija, Danska, Češkoslovaška, Finska, Nemčija ter večina Avstrije) vodile manj silovit odpor ali celo njegovo pasivno obliko, so druge (Norveška, Grčija, Poljska, Italija in Francija) organizirale oborožen odpor večjega obsega. A pri tem npr. Matthew Cobb, ki v knjigi "The Resistance" raziskuje francoski odpor, sicer priznava hrabrost ljudi, ki so se borili za svojo svobodo, vendar pa zagovarja mnenje, da so bili dosežki francoskih upornikov povsem obrobni in zahodna Evropa ne bi bila osvobojena niti dan kasneje, če upora ne bi bilo. Nemškemu okupatorju se je bila namreč pripravljena upreti le manjšina francoskega prebivalstva – v upor sta bila vpletena manj kot 2 odstotka populacije oziroma manj kot 500.000 ljudi. Odpor pa tudi, razen leta 1942–43, ko ga je vodil Jean Moulin, ni imel enotne organizacije. Razcepljene skupine so delovale na lastno pobudo, ločene od drugih zaradi političnih nesoglasij in

ambicij posameznikov, zaradi česar je bil odpor neučinkovit. Sčasoma je zato junaštvo odporniškega gibanja zbledelo, v 50. letih prejšnjega stoletja, ko so bili kolaboracionisti (t. i. vichyjska vlada z maršalom Henri-Philipom Petainom na čelu) pomiloščeni, pa je bil pomen odporniškega gibanja skoraj pozabljen.¹

Najmočnejši odporniški vojski sta nastali v okupiranem delu Sovjetske zveze in v Jugoslaviji. Pri tem je bila Osvobodilna fronta slovenskega naroda (OF SN) v primerjavi z drugimi narodnoosvobodilnimi gibanji v marsičem edinstvena, ne samo zaradi obsega odpora, ampak tudi zaradi svojega (vsaj na začetku) delno koalicijskega značaja. Zaradi komunističnega vodstva v osvobodilnem gibanju pa je bil hkrati z bojem za osvoboditev domovine od vsega začetka opazen tudi cilj o izvedbi socialistične revolucije, ki se je po vojni prevesil v prevzem oblasti ter obračunavanje s političnimi nasprotniki in t. i. narodnimi sovražniki.

V nasprotju z nekaterimi drugimi evropskimi odporniškimi gibanji, katerih pomen se je v zavesti prebivalstva sčasoma zmanjšal, je v Sloveniji (kot sestavnem delu jugoslovanskega odpora) boleč državljanski spopad, ki je pri tem divjal, obarval pogled na preteklost, po skoraj petih desetletjih komunistične vladavine pa je bilo potrebno nato tudi na novo vzpostaviti odnos do preteklosti. Osvobodilna fronta je (tudi zaradi tega) ostala še vse do danes pomembna politična tema. Vsakdo ima namreč svojo resnico o motivih, zakaj se je kdo postavil na katero stran in kako je kdo iskal in utemeljeval svoj osebni odgovor na dileme, ki so se takrat postavile pred Slovence. To bi lahko povzeli z izjavo Toneta Ferenca na posvetu ob 60. obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte leta 2001, ko je dejal, da je prepričan, da bo prej umrl, preden bo prišlo do soglasja o značaju Dolomitske izjave, saj ga ni niti med takrat enako-mislečimi, kaj šele med drugimi. Dolomitska izjava pa tudi nekatere druge tematike Osvobodilne fronte tako ostajajo ena izmed stalnic zanimanja poznavalcev in raziskovalcev novejše zgodovine in s tem diskusije o njenem značaju. Kljub še vedno obstoječim različnim interpretacijam vsebine in

¹ Mally, Matthew Cobb, *The Resistance*, str. 254–257.

pomena Osvobodilne fronte pa je dan spomina na njeno ustanovitev državni praznik tudi v samostojni Republiki Sloveniji.

Odpor proti okupatorju, simbolno združen pod okriljem Osvobodilne fronte slovenskega naroda, je torej pomembno in že temeljito preučevano poglavje v slovenski zgodovini, vendar je bilo potrebno glede na pridobljeno časovno distanco in pojav nekaterih novih virov vidike in kontekst Osvobodilne fronte preučiti na novo. Za objektivno presojo pomena Osvobodilne fronte je bilo tako potrebno poleg raziskave virov opraviti tudi ustrezno primerjalno analizo že obstoječe literature, saj sem le tako lahko opravila sintetičen in celovit pregled tega odporniškega gibanja s konotacijo politične organizacije.

Raziskovalno delo je potekalo po ustaljenih metodah zgodovinopisne stroke, se pravi, da sem na podlagi podrobnega proučevanja razpoložljivih virov, predvsem pa ob njihovi kritični analizi, skušala ugotoviti in potrditi čim več materialnih dejstev zadevnega procesa. V prvi fazi sem se seznanila z relevantno strokovno literaturo, s katero sem si ustvarila teoretično podlago ter dobila pregled nad tem, kaj je o Osvobodilni fronti že preučenega in kje so v dosedanjih raziskavah glavne pomanjkljivosti. Preučila sem tako dela Toneta Ferencca, Metoda Mikuža in razprave Franceta Škerla, se pravi študije raziskovalcev, ki so pisali še v času obstoja Jugoslavije, kot tudi raziskave, ki so nastajale po ideološki sprostitvi in padcu komunizma od konca osemdesetih ter začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja in ponujajo temu primerno drugačne interpretacije oziroma prikazujejo dogajanja med drugo svetovno vojno v drugačni luči. Med takšnimi raziskovalci "mlajše generacije" zgodovinarjev, ki se ukvarjajo s posameznimi vidiki delovanja Osvobodilne fronte in njenih protagonistov, je potrebno omeniti predvsem Bojana Godešo ter Vido Deželak-Barič, ki delujeta na Inštitutu za novejšo zgodovino. Pri navajanju študij, ki se nanašajo na raziskovalno področje, pa je potrebno izpostaviti tudi zbornike razprav in obravnnav znanstvenih posvetovanj, ki so izšli ob nekaterih obletnicah Osvobodilne fronte, kot npr. ob 25. obletnici njene ustanovitve leta 1966, pa tudi ka-

sneje ob 50. obletnici leta 1991 in ob 60. obletnici leta 2001.

Poznavanje literature mi je tudi omogočilo postavljanje hipotez in sintetiziranje zbranih podatkov pri nadaljevanju raziskovanja oziroma pri pregledovanju arhivskega gradiva, ki se nahaja v Arhivu Republike Slovenije. Iz začetnega obdobja Osvobodilne fronte je ohranjenega dokaj malo arhivskega gradiva, ki pa se je množilo vzporedno z rastjo in vedno popolnejšo organizacijo odporniškega gibanja. Ker raziskava ne zajame samo celotnega slovenskega narodnostnega ozemlja, temveč rekonstruira tudi organizacijsko podobo Osvobodilne fronte od njenega vrhovnega vodstva, tj. izvršnega odbora in vrhovnega plenuma, pa vse do delovanja terenskih odborov, ki so predstavljali množično bazo organizacije, sem raziskavi primerno pregledovala tudi arhivsko gradivo, se pravi od fondov Izvršnega odbora Osvobodilne fronte slovenskega naroda (AS 1670), Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (AS 1476) itd., pa tudi fonde pokrajinskih in okrožnih odborov. Od pokrajinskih odborov (POOF) ima največ gradiva POOF za Slovensko Primorje (AS 1734), tudi POOF za Gorenjsko ga ima nekaj (AS 1736), POOF za Štajersko ima nekaj gradiva iz let 1944 in 1945 (AS 1735), medtem ko je za Koroško le fond Oblastnega komiteja KPS za Koroško. V osrednji Sloveniji teh pokrajinskih organov ni bilo. Okrožja so bila vezana na CK KPS in IOOF prek poverjeništev ali neposredno. Največ gradiva je ohranjeno za okrožja, za katera so v pričujočem delu navedeni in obdelani posamezni primeri. Glede na vodilno vlogo komunistične partije v Osvobodilni fronti sem pregledala tudi nekaj gradiva fonda Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije (AS 1487). Posebne vrste vir predstavlja t. i. narodnoosvobodilni tisk, kjer bi poleg številnih brošur, listov, letakov in podobnega drobnega tiska izpostavila predvsem časnik Slovenski poročevalec, glasilo Osvobodilne fronte, in Delo ter Ljudsko pravico, glasili Komunistične partije Slovenije. Nekateri dokumenti so bili tudi že objavljeni v posebnih zbirkah, pri čemer gre omeniti obsežno zbirko Dokumentov Ljudske revolucije v Sloveniji oziroma Dokumentov organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji,

ki so nadaljevanje zbirke. Za dobo, ko ni objektivnih virov ali pa jih je zelo malo in so pomanjkljivi, so zelo pomemben vir za raziskovalno delo tudi spominski viri, dnevniki oziroma kasnejši zapisi nekaterih akterjev in ustanoviteljev Osvobodilne fronte.

Pričujoča knjiga je predelava doktorske disertacije z naslovom Osvobodilna fronta slovenskega naroda od 1941 do 1945, ki sem jo leta 2011 zagovarjala na ljubljanski Filozofski fakulteti pred komisijo, ki sta jo poleg mentorja prof. dr. Boža Repeta in somentorja viš. znan. sod. dr. Borisa Mlakarja sestavljala še prof. dr. Dušan Nečak ter izr. prof. dr. Mitja Ferenc. Na tem mestu bi se rada zahvalila dr. Božu Repetu in dr. Borisu Mlakarju, ne samo ker sta mi kot mentorja pomagala pri nastajanju disertacije, temveč sta tudi recenzenta knjige. Zahvaljujem pa se tudi uredniku znan. svet. dr. Alešu Gabriču, ki je pričujoče delo uvrstil v knjižno zbirko Inštituta za novejšo zgodovino Razpoznavanja / Recognitiones, ter Zvezi združenj borcev za vrednote NOB Slovenije in Mestni občini Ljubljana, ki sta z dodeljeno subvencijo omogočili izid knjige.

V Ljubljani, november 2011

Eva Mally

Povzetek

Komunistična partija se je že po VII. kongresu Kominterne leta 1935 začela v boju zoper fašizem povezovati ne le z drugimi delavskimi, temveč tudi z meščanskimi skupinami, vendar zaradi ilegalnosti komunistične partije in zaradi pakta Hitler-Stalin leta 1939, ko so komunisti opustili protifašistična gesla, ljudskofrontno gibanje v Sloveniji ni povsem zaživelo. Šele v času Društva prijateljev Sovjetske zveze oziroma po 5. partijski konferenci jeseni 1940, na kateri so sklenili braniti Jugoslavijo ob morebitnem napadu nanjo, so komunisti sklenili akcijski sporazum s krščanskosocialistično skupino in levim krilom Sokola, se pravi s skupinama, ki sta bili kasneje med ustanoviteljicami Osvobodilne fronte.

Po kratki aprilski vojni, ko je Kraljevina Jugoslavija že 11 dni po napadu s strani sil osi, 17. aprila 1941, podpisala kapitulacijo, so se na pobudo Komunistične partije Slovenije (KPS) v Vidmarjevi hiši v Rožni dolini zbrali Boris Kidrič, Boris Zihelr in Aleš Bebler v imenu Komunistične partije Slovenije, Josip Rus v imenu levega krila Sokolov, Tone Fajfar v imenu krščanskosocialističnega sindikata Jugoslovanske strokovne zveze (JSZ) in Ferdo Kozak, Franc Šturm in Josip Vidmar v imenu slovenskih kulturnih delavcev ter ustanovili novo politično organizacijo.

Vendar se udeleženci v tistem trenutku verjetno niso zavedali pomembnosti oziroma zgodovinskega pomena tega sestanka, zato si takrat nihče ni pisal sklepov.

Tako ne obstaja primarni vir, dokument ali listina, temveč se moramo zanašati na sekundarne vire, na poznejša poročila, pripovedi in spomine udeležencev sestanka. Zaradi tega pa so se pojavile tudi mnoge nejasnosti v zvezi s tem sestankom, med katerimi sta že datum ustanovitve in ime, s katerim so sklenili takrat poimenovati osvobodilno organizacijo. V času praznovanja druge obletnice so na podlagi nepopolnih ugotovitev sprejeli 27. april za ustanovni datum, ki je postal tradicionalen in ga danes praznujemo kot državni praznik, čeprav je že sredi 50. let prejšnjega stoletja dr. France Škerl na podlagi pričevanj udeležencev dokazal, da je bila Osvobodilna fronta ustanovljena 26., in ne 27. aprila 1941.

Po padcu komunizma je mnogo diskusij povzročilo tudi prvotno ime organizacije, saj so mnogi protikomunistično usmerjeni pisci s samim imenom Protiimperialistična fronta dokazovali, da ni šlo za narodnoosvobodilno organizacijo, temveč za transmisijo komunistične organizacije z razrednimi revolucionarnimi nameni. Takrat je namreč še veljal pakt med Hitlerjem in Stalinom in KPS je v skladu s politično linijo Kominterne sprejela oceno značaja svetovne vojne kot vojne dveh imperializmov, zahodne države pa razglasila za glavno nevarnost. A čeprav so mnogi ustanovitelji (z izjemo Josipa Rusa) v kasnejših spominih zapisali, da so tisti dan, 26. aprila 1941, ustanovili Protiimperialistično fronto, so organizacijo imeli sprva namen imenovati osvobodilna fronta in so jo šele po kasnejšem posegu, verjetno Kardeljevem, ki je bil tisti čas v Zagrebu, preimenovali v protiimperialistično fronto. To ime je bilo sprejeto zlasti med komunisti, medtem ko med nekaterimi nekomunisti, še posebej v krogu, ki je sestavljal organizacijo, ni bilo niti omenjeno. Usklajevanje med organizacijami je bilo namreč vse težje, zato so se med seboj povezovali v glavnem prek Kidriča, IOOF in plenuma, sicer pa so delovale samostojno in tako tudi niso vedeli, kaj se dogaja v organizacijah drugih dveh ustanovnih skupin. Šele 22. junija 1941, ko je nacistična Nemčija napadla Sovjetsko zvezo, se je Protiimperialistična fronta brez posebnega akta preimenovala v Osvobodilno fronto slovenskega naroda (OF SN) ter pozvala ljudi k oboroženi vstaji. Z organiziranjem zgodnjega odpora, ki je temeljil na pre-

pričanju, da bo vojna kratka, in na veri v moč Rdeče armade, pa so prehiteli tradicionalne politične stranke.

Ob začetni kompromitiranosti predvojne politične elite s kolaboracijo z italijanskim okupatorjem in ob njeni pasivni drži pri organiziranju odporniške dejavnosti so torej razmere omogočile do takrat marginalni stranki Komunistični partiji Slovenije, da je uspešno organizirala množično odporniško gibanje. Slovensko ljudstvo se je namreč zaradi svoje protifašistične usmerjenosti množično odzvalo na njene pozive k odporu, ki je imel tudi simbolični pomen, saj so Slovenci z njim jasno pokazali, da hočejo živeti v svobodi in demokraciji. Organizacija se je začela hitro širiti in že jeseni 1941 je v Ljubljanski pokrajini postala "država v državi", kakor jo je sicer nekoliko pretiranimi besedami označil Boris Kidrič. Odporniško gibanje se je v Ljubljani razvilo do takega obsega, da predstavlja svojevrsten fenomen, saj je preseglo dotedanje politične in socialne ločnice: vsaka ulica, tovarna in ustanova je dobila svoj odbor, v katerem so aktivisti treh osnovnih skupin skrbeli za neposredno, tako rekoč osebno politično nagovarjanje svoje okolice, razpečevali ilegalno literaturo, zlasti tendenskega Slovenskega poročevalca, zbirali prispevke in narodni davek. Do pomladi 1942 je bilo v Ljubljani že skoraj 400 odborov Osvobodilne fronte.

S tem pa je OF začela odvezemati pozicije predvojnemu političnemu vodstvu, ki je nasprotovalo takšnemu odporniškemu gibanju, predvsem zato, ker je nasprotovalo vodstvu komunistov v njem. Po drugi strani so komunisti za poraz države v aprilski vojni krivili uradno politiko in zavračali sodelovanje s tradicionalnimi meščanskimi strankami. Vrhovni plenum Osvobodilne fronte slovenskega naroda je na svojem tretjem zasedanju 16. septembra 1941, v navzočnosti predstavnikov 15 skupin, sprejel sklep, da se konstituira v Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO). Glavni namen ustanovitve SNOO je bil predvsem omajati legitimnost predvojne politične elite in hkrati predstaviti OF kot novo silo, ki lahko predstavlja prave slovenske interese. V drugem členu sklepa je bilo namreč zapisano, da SNOO med osvobodilno borbo edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na vsem njegovo-

vem ozemlju. Vsako organiziranje izven okvira OF SN med tujčevo okupacijo pa definira kot škodljivo borbi za narodno svobodo, kar je še zlasti potrdil eden izmed štirih odlokov, ki so jih sprejeli na zasedanju, in sicer odlok o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev, v katerem so bile določene smrtne kazni za narodno izdajo, denunciantstvo in aktivno podpora okupatorju. S tem se je začelo vse večje obračunavanje s političnimi nasprotniki in jeseni 1941 je začela Varnostnoobveščevalna služba (VOS) obračunavati z vsemi, ki so jih šteli za narodne izdajalce in nasprotnike OF. To je vplivalo na zaostrovanje razmer, ki je doseglo vrh jeseni 1942 z usmrčitvijo nekdanjega bana dr. Marka Natlačena. Zaradi povračilnih ukrepov italijanske oblasti, ki je odgovorila z usmrčitvijo kar 24 talcev, in zaradi negativnega odmeva v javnosti, ko je marsikdo prenehal podpirati odporniško gibanje oziroma ga celo zapustil, pa so se v vodstvu KPS odločili, da VOS ne bo več izvajal takšnih dejanj.

Svojo moč in upravičenost prevzema oblasti je Osvobodilna fronta poskušala dokazati tudi s "plebiscitnimi akcijami", ki jih je organizirala 29. oktobra in 1. decembra 1941 ter 3. januarja 1942. Takrat so se ulice za eno uro povsem spraznile, aktivisti pa so trosili propagandne letake in po zidovih risali simbol Osvobodilne fronte – Triglav z začetnicama imena organizacije O in F. Njihov uspeh naj bi dokazoval priljubljenost OF med ljudstvom, saj so podobne plebiscitne akcije poskušale organizirati tudi meščanske stranke, vendar ljudstvo njihovim pozivom ni sledilo.

Program in organizacijska struktura Osvobodilne fronte sta se torej razvijala postopoma in dozorela šele decembra 1941. Več mesecev trajajoči proces organizacijske izgradnje je potekal tako v vrhu organizacije kot tudi na terenu. Med skupinami Osvobodilne fronte so se razlikovale tiste, ki so aprila 1941 ustanovile fronto, in te, ki so se Osvobodilni fronti priključile kasneje. Prve, med katerimi so bile Komunistična partija Slovenije, levo krilo Sokola, skupina krščanskih socialistov in skupina kulturnih delavcev, so se na prvem plenumu fronte, ki je bil najverjetneje v nedeljo, 15. junija 1941, razglasile za temeljne, ustanovne ali osnovne skupine

osvobodilnega gibanja, medtem ko so predstavniki drugih skupin, ki se jih je do jeseni 1941 v Osvobodilni fronti zbralo že okoli 18 oziroma po nekaterih podatkih celo prek 20, sestavljali Vrhovni plenum novega gibanja. Vrhovni plenum Osvobodilne fronte je začel delovati kot vrhovno vodstvo gibanja, njegov izvršni organ pa je bil Izvršni odbor Osvobodilne fronte (IOOF), izbran na drugem zasedanju Vrhovnega plenuma OF 28. julija 1941, v katerem so bile prek svojih predstavnikov zastopane le temeljne skupine. Njegovi člani so bili sprva Josip Vidmar za kulturniško skupino, Boris Kidrič in Edvard Kardelj za KPS, Tone Fajfar in Edvard Kocbek za krščanske socialiste ter Josip Rus in Franjo Lubej za sokolsko skupino.

Da bi osvobodilno gibanje zajelo kar najširši krog prebivalstva, pa so v okviru Osvobodilne fronte delovale tudi množične organizacije – delavstvo v tovarnah je bilo združeno v Delavski enotnosti (DE), Antifašistična ženska zveza (AŽZ), imenovana tudi Slovenska protifašistična ženska zveza (SPŽZ), je združevala ženske in ostarele, Zveza slovenske mladine mladino (ZSM), medtem ko je Slovenska narodna pomoč (SNP) skrbela za materialno pomoč žrtvam okupatorja in njihovim družinam. V Ljubljani so ustanovili tudi Narodno zaščito (NZ), oboroženo silo, katere pripadniki so opravljali manjše sabotažne in napisne akcije ter zbirali in odvzemali orožje. Deset ljubljanskih bataljonov je združevalo okoli tri tisoč zaščitnikov, ki bi v skrajnem primeru lahko obvladali mesto.

Osvobodilna fronta se je razširila po vsem slovenskem ozemlju in nastala je razvejana organizacijska mreža, od terenskih prek rajonskih, okrožnih in pokrajinskih odborov do vrhovnega plenuma in izvršnega odbora.

V Ljubljanski pokrajini, kjer je v začetnem obdobju imela poseben položaj zlasti Ljubljana oziroma ljubljansko okrožje, ki je bilo sprva središče celotnega gibanja, saj je tam do maja 1942 bivalo vodstvo osvobodilnega gibanja, je blažji italijanski okupacijski režim v začetnem obdobju omogočil, da se je organizacija OF jeseni 1941 že precej razširila. Uveljavila se je razdelitev pokrajine na okrožja OF, v njih pa so delovali tudi rajonski

odbori. S tem pa je bila ustvarjena podlaga za načrtno širjenje terenskih odborov, katerih vloga je bila zlasti pomembna pri ustvarjanju množičnega značaja OF kot gibanja. Ob začetni visoki stopnji enotnosti in splošnem protiokupatorskem razpoloženju prebivalstva je ob neposredni vzpodbudi osrednjega vodstva OF in KPS mreža organizacij hitro zajela vse večje kraje in se širila na podeželje. Za celotno osvobodilno organizacijo pa sta bili pomembni predvsem dve prelomnici – obžičenje mesta februarja 1942 in vzpostavitev osvobojenega ozemlja, ki naj bi obsegalo kar dve tretjini Ljubljanske pokrajine oziroma celotno Dolenjsko in Notranjsko, razen mest in večjih trgov ter krajev ob železnici. Ko je vodenje osvobodilnega gibanja iz Ljubljane postajalo čedalje težavnejše, se je vloga Ljubljane zaradi tega namreč začela zmanjševati, po drugi strani pa se je spomladi 1942 povečal pomen osvobojenega ozemlja, ki je po prihodu večine vodstva in večjega števila aktivistov postalo središče celotnega osvobodilnega gibanja.

Čeprav je bilo slovensko ozemlje razdeljeno med tri okupatorje – nemški okupator je zasedel Štajersko in Gorenjsko, Italijani Dolenjsko in Notranjsko, Prekmurje pa so zasedli Madžari – si je osrednje vodstvo OF od vsega začetka prizadevalo ustvariti enotno in enakomerno razširjeno mrežo organizacij OF po vseh pokrajinah, ne glede na razkosanost slovenskega ozemlja. Na organizacijski ravni trdno utemeljena organizacija naj bi bila pomembna podlaga za širše seznanjanje ljudi s cilji OF, to pa naj bi ji pomagalo prerasti v širše gibanje ter ji tako zagotovilo stabilnost. V vseh pokrajinah so organizacije OF sicer začeli vzpostavljati približno sočasno, vendar so se v posameznih pokrajinah zaradi različnih dejavnikov, kot so bili ostrina okupacijskega režima, zgodovinske okoliščine oziroma odsotnost KPS, razširjenost, učinkovitost ali porazi partizanskih enot, razvijale zelo različno, zaradi odhodov njenih članov v partizane pa so se pogosto tudi spreminjale.

Tudi program se je izoblikoval postopoma. Štiri točke razglasa, ki so ga na pobudo KPS sprejeli na ustanovnem sestanku, so predstavljale zametek programa razvijajoče se organizacije. Na prvem plenumu takrat še Protiimperialistične fronte 15. junija 1941 so bila verje-

tno sprejeta t. i. "Gesla našega osvobodilnega boja", ki jih je sestavil Boris Kidrič in so bila objavljena v Slovenskem poročevalcu 22. junija 1941, se pravi na dan napada na SZ. Na četrtem zasedanju Vrhovnega plenuma OF, 1. novembra 1941, pa so formulirali tretji program OF, t. i. "Temeljne točke OF". Program je bil sprva izražen v sedmih točkah, katerim so 21. decembra 1941, po kampanji proti Mihailoviću in po razkolu s Staro pravdo ter Mlado JNS, ki sta zagovarjali jugoslovansko kontinuiteto, dodali še dve točki. Takšen program je nato ostal nespremenjen do konca vojne.

V programu so se skupine tudi obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih, a čeprav je imela do Dolomitske izjave Osvobodilna fronta nekaj koalicijskih značilnosti, ni nikoli bila koalicija enakovrednih partnerjev, saj je imela KPS od začetka organiziranja odpora dejansko vodilno vlogo.

V času bivanja vodstva OF v Ljubljani, v času vzpostavljanja organizacije, ko je bila lojalnost pogoj za trdnost OF in sta bili obe strani odvisni druga od druge oziroma potrebni druga drugi, so bili odnosi med ustanovnimi skupinami v glavnem dobri. V sokolski in krščanskosocialistični organizaciji so komunisti videli opozicijski skupini dveh tradicionalnih taborov oziroma sredstvo za pridobivanje množic teh taborov ter za sočasno osamitev vodstev tedanjih političnih strank.

Do nove faze v medskupinskih odnosih je prišlo spomladi 1942, ko je jugoslovansko partijsko vodstvo priporočalo slovenskemu t. i. drugo etapo revolucije, kar je v resnici pomenilo napotilo za vzpostavitev vodilnega, če ne kar monopolnega položaja partije v osvobodilnem gibanju. S tem je na partizanskem ozemlju komunistična partija začela najbolj odkrito vnašanje revolucionarnih prvin v odporniško gibanje v celotnem vojnem obdobju, začel se je notranji boj v Osvobodilni fronti, pri čemer so bili najbolj na preizkušnji odnosi med partijo in krščanskimi socialisti. Komunisti so namreč pričakovali, da bodo t. i. zavezniki, kakor so začeli označevati vse nekomunistične pripadnike OF in s tem poudarjali neenakopravnost med skupinami, postopoma postali člani partije. Medtem ko pri sokolskih aktivistih za prestop v partijo ni bilo pomislekov, saj je večina to storila že

do konca leta 1942, so bili prestopi krščanskih socialistov veliko redkejši, kar je partiji zbuvalo nezaupanje. Krščanskim socialistom je njihov svetovni nazor preprečeval prestop v partijo, kar je še zlasti veljalo za intelektualni krog, zbran okrog Edvarda Kocbeka. Kocbek si je s svojimi stališči do španske državljanske vojne in z revijo Dejanje med katoliškimi intelektualci pridobil velik ugled, zato je partija menila, da je s pridobitvijo Kocbeka, ko se je le-ta julija 1941 vključil v OF, dosegla velik uspeh, in mu priznala položaj idejnega voditelja, zanemarila pa nekoliko razredno usmerjenost krščanskosocialističnega delavstva s Tonetom Fajfarjem na čelu. V tem je prišlo do razlikovanj med samimi krščanskimi socialisti oziroma katoliško skupino v OF, kakor je v skladu s svojo vizijo skupino leta 1943 preimenoval Edvard Kocbek, saj je za Kocbeka osvobodilni boj predstavljal edinstveno priložnost za to, da bi kristjani v OF iniciativno vplivali na reformo slovenske Cerkve in izoblikovali nov tip slovenskega kristjana, medtem ko je krščanskosocialistično delavstvo hotelo socialno revolucijo in enotnost delavskega razreda. Šele z ustanovitvijo Glavnega odbora Delavske enotnosti 7. novembra 1942 je vidnejšo vlogo dobil Tone Fajfar. Kocbekova ideja, da razširi področje skupine od krščanskih socialistov na vse slovensko krščansko ljudstvo, da prepelje slovenske katoličane na napredne pozicije in navsezadnje obdrži to idejno vodstvo tudi v povojnem (porevolucionarnem) obdobju, je ves čas osvobodilnega boja povzročala mnoga trenja s komunisti, ki so se bali, da bo postala krščanska skupina nova katoliška stranka. V zvezi s tem se spleta cela vrsta ugibanj okoli smrti krščanskega socialista Aleša Stanovnika, zagovornika organiziranja krščanskosocialistične skupine v samostojno politično stranko, ki je bil 2. junija 1942 ustreljen kot talec. Mnogi protikomunistični pisci namreč s tem dokazujejo, da so komunisti v imenu revolucije in prevzema oblasti bili pripravljeni izdati tudi člane Osvobodilne fronte, saj je po Stanovnikovi smrti prevladalo stališče zagovornikov nestranskarskega razvoja skupine. A trdni dokazi o tem, kdo ga je izdal, ostajajo skriti.

Vsekakor je pri gradnji "ljudske oblasti" prihajala do izraza težnja komunistične partije, da znotraj giba-

nja obdrži nadzor in že med vojno pripravi izhodišče za revolucionarni prevzem oblasti. Ob pričakovanju konca vojne in možnosti revolucije, pa zaradi nevarnosti nadaljevanja in širjenja državljanskega spopada, je vodstvo komunistične partije hotelo poenotiti OF in si jo podrediti. S tem so hoteli preprečiti, da bi po vojni izgubili vodilni položaj. Z Dolomitsko izjavo, izjavo treh ustanovnih skupin Osvobodilne fronte (KPS, sokoli, krščanski socialisti) o enotnosti OF, ki je bila sprejeta 28. februarja 1943, je bila tudi formalno priznana vodilna vloga KPS in odpravljene določene prvine koalicijske narave OF, saj sta se morali ostali skupini na račun enotnosti odpovedati posebni organiziranosti, svojemu aktivističnemu kadru in nameri, da bi kdaj ustanovili svoji stranki. To je omogočilo kasnejšo vpeljavo enopartijskega sistema in absolutne partijske hegemonije. Po drugi svetovni vojni je KPS tako prevzela oblast ter uvedla diktaturo, kar je posledično pomenilo prepoved delovanja vseh političnih strank.

Konec aprila so na prvem zboru aktivistov OF na Pugledu potrdili še enotnost na terenu. Kot enega izmed dosežkov osvobodilnega boja so, napram oblasti v predaprilski Jugoslaviji, ki so jo označevali za "proti-ljudsko", ves čas poudarjali nov tip političnega delavca z "aktiviziranjem" oziroma politično vzgojo ljudskih množic, vendar so bili do Dolomitske izjave pogosti spori zlasti med komunističnimi in krščanskosocialističnimi aktivisti na terenu, saj je bil pri komunističnih aktivistih opazen vzvišen odnos do drugih skupin, krščanske socialiste pa je to navdajalo z nekakšnim nezaupanjem.

Čeprav naj bi bila Dolomitska izjava na prvem zboru aktivistov sprejeta z navdušenjem, se je kljub manifestativnemu pritrjevanju dogodil incident z Janezom Marnom - Črtomirom, krščanskim socialistom in kasnejšim organizatorjem t. i. Črne roke. Prav tako je Dolomitska izjava naletela na neodobranje pri krščanskih socialistih v Ljubljani kot tudi pri sokolih, zlasti Zoranu Poliču, članu poverjeništva IOOF za Ljubljano, ki je bil zato poslan v partizane, frontno poverjeništvo pa so reorganizirali tako, da so mu dali manj veljave oziroma ga je partijsko poverjeništvo večkrat zaobšlo.

Proces graditve ljudske oblasti je pospešeno stekel

zlasti po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943, ko je bil ponovno osvobojen večji del ozemlja. Že 11. septembra 1943 je Izvršni odbor OF razpisal volitve odposlancev slovenskega naroda, ki so potekale med 20. in 25. septembrom. Na Zboru odposlancev slovenskega naroda, ki je potekal od 1. do 3. oktobra 1943 v Kočevju, je bilo izvoljenih 120 članov za Vrhovni plenum OF oziroma SNOO. Odbor, ki je bil neke vrste konstituenta, je postal vrhovni predstavniški in zakonodajni organ slovenskega naroda, njegov izvršni organ pa je bil IOOF oziroma predsedstvo SNOO, ki je imelo deset članov (Vidmar, Kardelj, Kidrič, Kocbek, Fajfar, Rus, Lubej, Leskošek, Breclj in Polič), med temi predsednika, tri podpredsednike in sekretarja.

Poleg tega so na zboru izvolili še 40 članov delegacije za Avnoj (dva delegata je še naknadno določil IOOF). Na kočevskem zboru je bilo sicer poudarjeno, da vstopa slovenski narod v novo Jugoslavijo, vendar na zborovanju ni bil sprejet noben sklep, ki bi jasno določal položaj slovenskega naroda v novonastajajoči jugoslovanski skupnosti.

Čeprav je bila Jugoslavija omenjena že v tretji točki programa Osvobodilne fronte, so po razkolu z unitarnimi liberalci in Staro pravdo, ki so zagovarjali jugoslovansko kontinuiteto, sprejeli še osmo točko, ki je bila v delnem protislovju s tretjo in je poudarjala slovensko narodno individualnost. KPS sicer ni izrecno nasprotovala jugoslovanski državi, vendar je vse do leta 1942, ko je po prvem zasedanju Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (Avnoj) v Bihaću 26. in 27. novembra 1942 Kardelj spoznal, da se bo Slovenija mednarodno najlaže utrdila prek jugoslovanske države, puščala to vprašanje odprto. Med Slovenci je bila izredno globoko občutena potreba po oblikovanju lastne državnosti, kakor je opazil celo Milovan Đilas na zborovanju v Kočevju, vendar je od jeseni 1942 v osrednjem jugoslovanskem vodstvu vedno bolj naraščala težnja po centralizaciji osvobodilnih gibanj iz posameznih jugoslovanskih pokrajin. Na svojem drugem zasedanju v Jajcu 29. novembra 1943, katerega se je od 42 izvoljenih delegatov udeležilo le 17 slovenskih odposlancev, se je Avnoj konstituiral v vrhovno zakonodajno in izvršno

predstavniško telo nove Jugoslavije. Razglašen je bil Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije (NKOJ) s pooblastili narodne vlade, prek katere naj bi protifašistični svet opravljal svojo izvršno funkcijo. Na drugem zasedanju Avnoja je bil na podlagi pravice do samoodločbe narodov sprejet tudi odlok o federativni ureditvi nove države, vendar odlok ni bistveno spremenil potekajoče centralizacije in poenotenja posameznih gibanj, čemur ni mogla uiti niti slovenska OF, ki je bila posebnost v jugoslovanskem prostoru, kjer je skoraj izključno prevladoval tradicionalni vojaški vidik. Ta proces se je po vojni še stopnjeval, dokler se ni v začetku petdesetih let prejšnjega stoletja, ko se je OF preimenovala v Socialistično zvezo delovnega ljudstva (SZDL), z organizacijami iz ostalih jugoslovanskih pokrajin izenačila še po imenu.

19. februar 1944 je bil mejnik v razvoju slovenske državnosti v novi Jugoslaviji, ki so jo začeli graditi v duhu avnojskih sklepov. S sklicanjem v Kočevju izvoljenega Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (SNOO) na prvo zasedanje v Črnomelj, na katerem se je preimenoval v Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS), je ta namreč postal najvišji predstavniški organ slovenske državnosti v okviru Demokratične federativne Jugoslavije (DFJ). Črnomaljsko zasedanje je imelo za razliko od kočevskega zbora izrazito konstitutiven značaj, njegovi odloki pa so bili temelj narodne oblasti.

Pri predsedstvu SNOS (pred tem IOOF) so ustanovili odseke, ki jih je bilo sprva osem, kasneje pa zaradi političnega in gospodarskega razvoja ter zaradi prilaganja odsekov poverjeništvom NKOJ-a petnajst, Poleg tega so pri predsedstvu SNOS delovale razne institucije in komisije. Slovensko osvobodilno gibanje je obdržalo tako oblikovano sestavo in ni, tako kot so drugod po Jugoslaviji, ustanovilo Nacionalnega komiteja osvoboditve Slovenije (NKOS). Narodno vlado je predsedstvo SNOS postavilo šele tik pred osvoboditvijo, 5. maja 1945, v Ajdovščini.

Slovenski politični prostor je bil takrat že precej homogen, saj predvojne meščanske stranke po vojni niso imele praktično nobenega vpliva niti možnosti, da se ponovno organizirajo, Osvobodilna fronta pa je svoj koalicijski značaj, še zlasti po Dolomitski izjavi, izgubila.

8. julija 1945 so razpustili sokolsko organizacijo, saj so njeni člani že med vojno večinoma prestopili v partijo, v letih 1950–1952 pa je prišlo tudi do razkola z Edvardom Kocbekom, ki je sicer že leta 1946 izrazil nezadovoljstvo zaradi vse večje partijske uzurpacije oblasti in zahteval nekaj pravic za svojo in druge nekdanje skupine v OF, vendar je partija Kocbeka takrat še potrebovala tako zaradi notranjepolitičnih kot zunanjepolitičnih razmer.

Vloga Osvobodilne fronte Slovenije, kakor so jo preimenovali julija 1945, je po vojni postajala vse bolj pasivna. Da bi ji povrnili nekaj pristojnosti, so jo leta 1953 preimenovali v Socialistično zvezo delovnega ljudstva (SZDL), ki naj bi se namesto partije ukvarjala s konkretnimi političnimi nalogami, vendar so komunisti v svojih rokah obdržali vse vzvode oblasti. Načelo ločitve partije od državnega aparata je tako ostalo zgolj na papirju, SZDL pa je ostala transmisija partije.

Summary

The Slovene Resistance Movement. The Liberation Front of the Slovene Nation from 1941 to 1945

Already after the VII Congress of the Comintern in 1935 the Communist Party, in the struggle against fascism, started establishing contacts not only with other labour groups, but also with bourgeois organisations. However, due to the illegality of the Communist Party and because of the 1939 Hitler-Stalin pact, when the communists denounced the antifascist mottos, the people's front movement had not yet come to life completely in Slovenia. Only in the time of the Association of Friends of the Soviet Union and after the 5th Party Conference in the autumn of 1940, where a decision was reached to defend Yugoslavia from a possible attack, the communists concluded an action agreement with the Christian Socialist group and the left wing of the Sokoli organisation (a patriotic gymnastic society); namely, with the groups which later cofounded the Liberation Front.

After the short war in April, when the Kingdom of Yugoslavia capitulated on 17 April 1941 – as soon as 11 days after the invasion by the Axis powers – at the initiative of the Communist Party of Slovenia the following people gathered in the house of Josip Vidmar in Rožna dolina in Ljubljana and established the new liberation organisation: Boris Kidrič, Boris Zihl and Aleš Bebler in the name of the Communist Party of Slovenia; Josip Rus in the name of the left wing of the Sokoli society; Tone Fajfar in the name of the Christian Socialist trade union, Yugoslav Labour Association; and Ferdo Kozak,

Franc Šturm and Josip Vidmar in the name of the Slovenian cultural workers.

However, at that moment the participants were probably not aware of the importance or the historical significance of this meeting, so nobody wrote down the decisions. Thus no primary sources or documents exist with regard to this meeting and we have to rely on the secondary sources, subsequent reports, accounts and memories of the participants. Consequently many issues with regard to this meeting remain unclear, among them also the date of the establishment of the liberation organisation and the name given to it at that time. At the second anniversary 27 April was accepted as the date of establishment on the basis of incomplete findings. This date became traditional and is today celebrated as a state holiday, even though as early as in the 1950s Dr. France Škerl proved – on the basis of the testimonies of the participants – that the Liberation Front was established on 26 and not 27 April 1941.

After the fall of communism the initial name of the organisation also gave rise to many discussions, since many anticommunist writers attempted to prove with the very name (Antiimperialist Front) that this was not a national liberation organisation, but an extension of the communist organisation with classoriented revolutionary intentions. Namely, at that time the pact between Hitler and Stalin still held, so the Communist Party of Slovenia, in accordance with the policy of the Comintern, adopted the standpoint that the World War was a war between two imperialisms, and the Western powers were pronounced as the main culprit. However, even if many founders (with the exception of Josip Rus) later wrote in their memoirs that on that day, 26 April 1941, the Antiimperialist Front was founded, they initially wanted to name the organisation Liberation Front. Only after a subsequent intervention, probably by Kardelj who was in Zagreb at the time, was it renamed as Antiimperialist Front. This name was accepted especially among the communists, while it was not even mentioned among certain noncommunists, especially in the circle which made up the organisation. Namely, the coordination between the organisations be-

came increasingly harder, so they mostly established connections through Kidrič, the Executive Committee of the Liberation Front and the Plenum. Otherwise they acted independently, hence the activities of the other two founding groups were unknown. On 22 June 1941, when the Nazi Germany invaded the Soviet Union, the Antiimperialist Front was renamed as Liberation Front of the Slovenian Nation without the adoption of a specific act, and the people were called on to take part in the armed uprising. By organising an early resistance, based on the conviction that the war would be short and the belief in the power of the Red Army, it foreran any traditional political parties.

The initial damage to the reputation of the prewar political elite, caused by its collaboration with the Italian occupier and its passive attitude towards the organisation of the resistance, made it possible for the previously marginal Communist Party of Slovenia to successfully organise a mass resistance movement. Namely, due to their antifascist orientation the Slovenian people responded extensively to the calls of the resistance movement, which also had symbolic significance, since with it Slovenians showed clearly that they wished to live in freedom and democracy. The organisation spread quickly and in the Ljubljana Province already in the autumn of 1941 it became a kind of a „state within the state“ – that is how Boris Kidrič referred to it in a somewhat exaggerated manner. In Ljubljana the resistance movement developed to such a degree as to represent a certain kind of a phenomenon, since it transcended all the previous political and social divisions. Every street, factory and institution had its committee, where the activists of at least three basic groups ensured the direct, virtually personal political addressing of their environment. Illegal literature, especially the weekly Slovenski poročevalec newspaper was disseminated, contributions and national tax were collected. Until the spring of 1942 almost as many as 400 Liberation Front committees operated in Ljubljana.

Thus the Liberation Front started taking away the power of the prewar political leadership, which opposed such resistance movement especially because it

opposed the leadership of the communists involved in it. On the other hand the communists blamed the official politics for the state's defeat in the April war and rejected any cooperation with the traditional bourgeois parties. At its third session on 16 September 1941, the Supreme Plenum of the Liberation Front of the Slovenian Nation adopted a decision to constitute the Slovenian National Liberation Committee. Representatives of 15 groups were present at this meeting. The main purpose of the establishment of the Slovenian National Liberation Committee was to diminish the legitimacy of the prewar political elite and simultaneously present the Liberation Front as a new force which could represent the true Slovenian interests. Namely, Article 2 of the decision stated that during the liberation struggle the Slovenian National Liberation Committee was the only body to represent, organise and lead the Slovenian nation in all its territory. Any organisation outside the context of the Liberation Front of the Slovenian Nation was defined as detrimental to the struggle for the national freedom, which was specifically confirmed by one of the decrees adopted at the session, namely the decree on the protection of the Slovenian nation and its liberation and unification movement, setting out the death penalties for national treason, denunciation and provision of active support to the occupiers. Thus the increasingly serious retaliation against the political opponents began. In the autumn of 1941 the Security Intelligence Service started settling the score with everyone seen as national traitors and opponents of the Liberation Front. That caused the situation to intensify and reach its peak in the autumn of 1942 with the execution of the former Ban, Dr. Marko Natlačen. Due to the reprisals of the Italian authorities involving the execution of as many as 24 hostages and because of the negative public impact, when many people stopped supporting the resistance movement or even left it, the leadership of the Communist Party of Slovenia decided that the Security Intelligence Service would no longer carry out such actions.

The Liberation Front also wanted to prove its power and justify its takeover of power by organising „plebi-

scite actions“ on 29 October and 1 December 1941 and on 3 January 1942. On those occasions the streets emptied completely for a period of one hour, while the activists disseminated propaganda leaflets and drew the symbol of the Liberation Front on the walls – the Triglav mountain with the initials of the organisation (O and F). The success of these actions supposedly proved the popularity of the Liberation Front among the people, since the bourgeois parties tried to organise similar plebiscite actions which the people did not follow.

The programme and the organisational structure of the Liberation Front developed gradually and only became finalised in December 1941. The process of the organisational development, lasting for several months, took place within the leadership of the organisation as well as in the field. Among the Liberation Front groups, those who established the Front in April 1941 distinguished themselves from the ones which joined the Liberation Front subsequently. At the first plenum of the Liberation Front, which most likely took place on Sunday, 15 June 1941, the first groups – the Communist Party of Slovenia, the democratic wing of the Sokoli organisation, the Christian Socialist group and the group of progressive cultural workers – declared themselves as the fundamental, founding or basic groups of the liberation movement. The representatives of the other groups (until the autumn of 1941 as many as 18 or, according to other sources even more than 20) made up the Supreme Plenum of the new movement. The Supreme Plenum of the Liberation Front started operating as the supreme leadership of the movement, and the Executive Committee of the Liberation Front, appointed at the 2nd session of the Supreme Plenum of the Liberation Front on 28 July 1941, in which only the founding groups were represented, was its executive body. Its members were initially Josip Vidmar for the group of cultural workers, Boris Kidrič and Edvard Kardelj for the Communist Party of Slovenia, Tone Fajfar and Edvard Kocbek for the Christian Socialists, and Josip Rus and Franjo Lubej for the Sokoli group.

In order for the liberation movement to include the widest population possible, mass organisations also op-

erated in the context of the Liberation Front – factory workers were brought together in the Worker's Unity organisation; the Antifascist Women's Association (also called the Slovenian Antifascist Women's Association) brought together women and the elderly; the Slovenian Youth Association included the youth; while the Slovenian National Aid provided material assistance to the victims of the occupiers and their families. National Protection was also established in Ljubljana – this was an armed force whose members carried out smallscale sabotage and propaganda actions as well as collected and confiscated weapons. Ten Ljubljana battalions contained around three thousand National Protection members, who could take control of the city as a last resort.

The Liberation Front spread throughout the Slovenian territory and an intricate organisational network of field, regional, district and provincial committees as well as the Supreme Plenum and the Executive Committee was established.

The centre of the whole movement was initially in the Ljubljana Province, where the city of Ljubljana or the Ljubljana district had a special position. There the leadership of the resistance movement was located until May 1942, since the less strict Italian occupation regime in the first period made it possible for the organisation of the Liberation Front to spread significantly in the autumn of 1941. The division of the territory into Liberation Front districts was introduced, where the district committees also operated. Thus the grounds for the wellplanned expansion of the field committees, whose role was especially important in the creation of the mass character of the Liberation Front as a movement, were established. Due to the initial high level of unity and the general antioccupier sentiment of the population, the network of organisations quickly encompassed all larger towns and also spread to the rural areas. This was encouraged directly by the central leadership of the Liberation Front and the Communist Party of Slovenia. Two turning points were especially important for the whole liberation organisation: the surrounding of the city of Ljubljana with wire in 1942,

and the creation of the liberated territory, which was to include as much as two thirds of the Ljubljana Province or the whole Dolenjska and Notranjska regions, except for the cities, larger towns and towns which lied by the railroad. As the leadership of the liberation movement from Ljubljana became increasingly difficult, the role of Ljubljana started diminishing. On the other hand in the spring of 1942 the importance of the liberated territory increased, since after the arrival of the majority of the leadership and a large number of activists this territory became the centre of the whole liberation movement.

Even though the Slovenian territory was divided among three occupiers (the Germans occupied the Štajerska and Gorenjska regions, Italians Dolenjska and Notranjska, while the Prekmurje region was occupied by the Hungarians), the central Liberation Front leadership strived, from the very beginning, to create a single and equally distributed network of Liberation Front organisations throughout the Slovenian territory, regardless of the division. At the organisational level the wellfounded organisation was supposed to be an important way of informing people about the goals of the Liberation Front, which would enable it to develop into a wider movement and ensure its stability. In all the provinces the Liberation Front organisations were established more or less simultaneously. However, in the individual regions they developed very differently due to various factors like the strictness of the occupation regime, historical circumstances or the absence of the Communist Party of Slovenia, extent, efficiency or defeats of the partisan units, or due to its members joining the partisan units.

The programme was also formed gradually. The four points adopted at the founding meeting at the initiative of the Communist Party of Slovenia represented the basis for the programme of the developing organisation. At the first plenum of what was at that time still the Antiimperialist Front on 15 June 1941, the „mottos of our liberation struggle“ were most probably adopted, written by Boris Kidrič and published in the Slovenski poročevalec newspaper on 22 June 1941 (the day of the attack against the Soviet Union). At the fourth session

of the Supreme Plenum of the Liberation Front on 1 November 1941 the third programme of the Liberation Front was formed (the so-called „basic points of the Liberation Front“). The programme was initially expressed in seven points, to which two points were added on 21 December 1941, after the campaign against Mihailović and the dispute with the Old Justice and the Young Yugoslav National Party which argued for the Yugoslav continuity. This programme remained unchanged until the end of the war.

In this programme the groups also undertook that they would remain loyal in their mutual relations, but even though until the Dolomites Declaration the Liberation Front had certain characteristics of a coalition, it was never a coalition of equal partners – ever since the initial organisation of the resistance the Communist Party of Slovenia actually played a leading role in it.

While the leadership of the Liberation Front was still located in Ljubljana (while the organisation was being established, loyalty was the condition for the stability of the Liberation Front and both sides depended and needed each other), the relations between the founding groups were good. In the Sokoli and Christian Socialist organisations the communists saw opposing groups of two traditional camps or the means for acquiring the masses backing these camps, as well as the means for the simultaneous isolation of the other political parties' leaderships at that time.

In the spring of 1942 a new stage of the relations between the groups took place, as the Yugoslav Party leadership recommended the so-called second stage of the revolution to the Slovenian leadership. In reality these were the instructions to establish the leading if not completely monopoly position of the Party in the context of the liberation movement. Thus, in the partisan-controlled territory, the Communist Party started introducing the revolutionary elements into the resistance movement most obviously in the entire wartime period. The internal struggle in the Liberation Front started, testing especially the relations between the Party and Christian Socialists. Namely, the communists expected that their so-called allies (as they referred to all noncom-

munist adherents of the Liberation Front, emphasising the nonequality among the groups) would gradually become members of the Party. While the Sokoli activists had no reservations with regard to joining the Party (most of them did that as soon as until the end of 1942), Christian Socialists joined the communists much more rarely, which made the Party suspicious. The Christian Socialists were prevented from joining the Party because of their world view, which was especially true of the intellectuals gathered around Edvard Kocbek. With his views of the Spanish Civil War and the *Dejanje* magazine Kocbek had acquired a great reputation among the Catholic intellectuals, so the Party considered the alliance with Kocbek, who joined the Liberation Front in July of 1941, as a great success. The Party acknowledged Kocbek's position as an ideological leader, but neglected the somewhat class-related orientation of the Christian Socialist workers headed by Tone Fajfar. Thus Christian Socialists themselves or the Catholic group within the Liberation Front (as Edvard Kocbek renamed the group in line with his vision in 1943) became divided. Namely, for Kocbek the liberation struggle represented a unique opportunity for the Christians within the Liberation Front to influence the reform of the Slovenian Church and form a new kind of Slovenian Christians, while the Christian Socialist workers strived for a social revolution and unity of the working class. Only after the establishment of the central committee of the Workers' Unity on 7 November 1942 did Tone Fajfar acquire a more prominent role. The Kocbek's idea to extend the scope of his group from the Christian Socialists to all the Slovenian Christian people and put the Slovenian Catholics in the leading positions as well as keep the ideological leadership also in the postwar (and postrevolutionary) period, caused many conflicts with the communists throughout the liberation struggle. Namely, the communists were afraid that the Christian group would become a new Catholic party. In connection to this a lot of suspicions exist about the death of the Christian Socialist Aleš Stanovnik, who argued for the organisation of the Christian Socialist group as an individual political party and was shot as a hostage on

2 June 1942. Namely, many anticommunist writers use this example to prove that the communists were also prepared to betray the members of the Liberation Front in the name of the revolution and the takeover of power, since after Stanovnik's death the standpoint of those who argued for the nonparty development of the Christian Socialist group prevailed. However, evidence of who betrayed Aleš Stanovnik remains hidden.

By all means, during the formation of the „people's authorities“ the aspiration of the Communist Party to preserve control within the movement and prepare the grounds for the revolutionary takeover of power already during the war was evident. As it expected the end of the war and the possibility for the revolution as well as due to the danger of the continued and spreading civil war, the leadership of the Communist Party wanted to unite and subordinate the Liberation Front. Thus it wanted to prevent losing the leading position after the war. With the Dolomites Declaration of the three founding groups of the Liberation front (Communist Party of Slovenia, Sokoli, Christian Socialists) about the unity of the Liberation Front, adopted on 28 February 1943, the leading role of the Communist Party of Slovenia was also acknowledged formally and the coalition nature of the Liberation Front was abolished. The other two groups had to give up their own organisation, activist staff and the intention of ever forming their own political parties. Later this allowed for the introduction of the singleparty system and the absolute Party hegemony. Thus the Communist Party of Slovenia took over the power after World War II and introduced a dictatorship, involving the outlawing of any other political parties.

In the end of April the unity was also confirmed in the field, at the first gathering of the Liberation Front activists at the Pugled hill. The new type of the political worker with the „activation“ or political education of the masses kept being emphasised as one of the achievements of the liberation struggle, unlike the authorities in the preApril Yugoslavia, which were deemed as „antipeople“. However, until the Dolomites Declaration the conflicts between the communist and the Christian Socialist activists in the field were frequent, since the com-

unist activists felt superior to other groups, which caused mistrust among the Christian Socialists.

Even though the Dolomites Declaration was adopted with enthusiasm at the first gathering of the activists, an incident with Janez Marn – Črtomir, a Christian Socialist and later the organiser of the so-called Black Hand, a Home Guard police force, took place despite the apparent agreement.

Furthermore, the Dolomites Declaration was disapproved by the Christian Socialists in Ljubljana as well as in the Sokoli organisation, especially by Zoran Polič, a member of the commission of the Executive Committee of the Liberation Front for the city of Ljubljana. Consequently Zoran Polič was sent to the partisans, while the Front commission was reorganised in such a way as to diminish its importance, and it was also bypassed by the Party commission frequently.

The process of the establishment of the people's power especially accelerated after the Italian offensive and the capitulation of Italy on 8 September 1943, when a large part of the territory was liberated once again. Already on 11 September 1943 the Executive Committee of the Liberation Front organised the elections of the deputies of the Slovenian nation, carried out between 20 and 25 September. At the Assembly of the Deputies of the Slovenian Nation, taking place from 1 to 3 October 1943 in Kočevje, 120 members of the Supreme Plenum of the Liberation Front or the Slovenian National Liberation Committee were elected. The Committee, which was a kind of a Constituent Assembly, became the leading representative and legislative body of the Slovenian nation. Its executive body was the Executive Committee of the Liberation Front or the presidency of the Slovenian National Liberation Committee, which consisted of 10 members (Vidmar, Kardelj, Kidrič, Kocbek, Fajfar, Rus, Lubej, Leskošek, Breclj in Polič), including the president, three vicepresidents and the secretary.

Furthermore, 40 members of the delegation for the AntiFascist Council of National Liberation of Yugoslavia were elected (2 additional delegates were subsequently appointed by the Executive Committee of the Liberation Front). At the Kočevje meeting it was emphasised

that the Slovenian nation was entering a new Yugoslavia, but no decisions were adopted which would clearly specify the position of the Slovenian nation in the newly formed Yugoslav community.

Even though Yugoslavia was already mentioned in point 3 of the Liberation Front programme, after the dispute with the unitarian liberals and the Old Justice, arguing for the Yugoslav continuity, point 8 was also adopted, which was partially in conflict with point 3 and emphasised the Slovenian national individuality. The Communist Party of Slovenia did not expressly oppose the Yugoslav state. However, this issue remained open until as late as 1942, when at the first session of the AntiFascist Council of National Liberation of Yugoslavia (AVNOJ) in Bihac on 26 and 27 November Kardelj realised that it would be easier for Slovenia to affirm itself internationally through the Yugoslav state. Slovenians felt a very strong need to establish their own statehood, which was even noted by Milovan Djilas at the meeting in Kocevje. However, since the autumn of 1942 the central Yugoslav leadership developed an increasing inclination towards the centralisation of liberation movements from individual Yugoslav provinces. At the second session in Jajce on 29 November 1943, where only 17 Slovenian deputies were present out of 42 elected delegates, AntiFascist Council of National Liberation of Yugoslavia constituted itself as the supreme legislative and executive representative body of the new Yugoslavia. The National Committee for the Liberation of Yugoslavia (NKOJ) was proclaimed with the mandate of the national government, through which the AntiFascist Council would carry out its executive function. At the second session of the AVNOJ the decree on the federal system of the new state was adopted on the basis of the right to the selfdetermination of the nations. However, this decree did not significantly influence the ongoing centralisation and unification of individual movements, which even the Slovenian Liberation Front could not avoid. This was a specialty in the Yugoslav space, where the traditional military aspect prevailed almost exclusively. This process even intensified after the war, until in the beginning of the 1950s, when the Liberation

Front was renamed as the Socialist Alliance of Working People, it also got the same name as the organisations in the other Yugoslav provinces.

19 February 1944 was a new milestone in the development of the Slovenian statehood in the new Yugoslavia, built in the spirit of the AVNOJ decisions. By calling the Slovenian National Liberation Committee, elected in Kočevje, to the first session in Črnomelj, when it was renamed as the Slovenian People's Liberation Council, this Council became the highest representative body of the Slovenian statehood in the context of the Democratic Federal Yugoslavia. Unlike the Kočevje gathering, the Črnomelj meeting had an evident constitutive character and its decisions represented the basis for the people's authority.

Several sections – eight, initially – were established within the presidency of the Slovenian People's Liberation Council (previously Executive Committee of the Liberation Front). Later fifteen sections as well as various institutions and commissions existed due to the political and economic development and the adaptation of the sections to the commissions of the National Committee for the Liberation of Yugoslavia. The Slovenian liberation movement retained such organisation and did not establish the National Committee for the Liberation of Slovenia as in the rest of Yugoslavia. The presidency of the Slovenian People's Liberation Council only appointed the national government shortly before the liberation: on 5 May 1945 in Ajdovščina.

At that time the Slovenian political space was already quite homogenous, since after the war the prewar bourgeois parties had practically no influence or possibilities to reorganise, while the Liberation Front lost its coalition character, especially after the Dolomites Declaration. On 8 July 1945 the Sokoli organisation was abolished, since its members mostly joined the Communist Party already during the war. In the years between 1950 and 1952 the dispute with Edvard Kocbek took place, who had otherwise expressed his dissatisfaction with the increasingly evident Party usurpation of power as early as in 1946 and demanded some rights for his and for other former groups within the Libera-

tion Front. However, at that time the Party still needed Kocbek due to the domestic as well as foreign political circumstances.

The role of the Liberation Front of Slovenia, as it was renamed in July 1945, kept becoming increasingly passive after the war. In order to restore some of its competences, it was renamed as the Socialist Alliance of Working People in 1953. It was supposed to deal with concrete political tasks instead of the Party, but the communists held on to all the means of authority. The principle of the separation of the Party from the state apparatus thus only remained on paper, as the Socialist Alliance of Working People remained an extension of the Party.